

Profesjonsutøvelse i praksis

Dette nummeret av *Sosiologi i dag* handler om profesjonsutøvelse i praksis. Hvordan balanserer velferdsstatens profesjonsutøvere de ulike hensynene som de må håndtere i hverdagen? Profesjonsutøverne i omsorgs- og kontrollyrker skal ta hensyn til regler, samtidig som de har et individuelt ansvar og i stor grad må basere avgjørelsene på sitt profesjonelle skjønn. Dette nummeret viser hvordan slike avveininger kan foregå i praksis, eksemplifisert med studier av politi og saksbehandlere i NAV.

Heidi Moen Gjersøe gir et innblikk i hverdagen til saksbehandlere i NAV. Hvordan avgjør de brukernes arbeidsevne basert på ulike hensyn; allmenne regler, kjennskap til arbeidsmarkedet, legeprofesjonens vurderinger og brukernes egne erfaringer? Saksbehandlere skal både være iverksetterne av den offisielle arbeidslinjen, og samtidig sikre inntekt til dem som har rett til det. Saksbehandlerne er her portvoktere for viktige velferdsgoder; trygder og hjelp inn i arbeidsmarkedet. Politiet i Helene Ingebrigtsen Gundhus' artikkel er også en form for portvoktere; de har myndighet til å ekskludere mennesker fra det godet som opphold i Norge innebærer. Gundhus beskriver hvordan økt migrasjon har skapt nye arbeidsoppgaver og utfordringer for politiet. Her skal profesjonsutøverne balansere hensynet til mål- og resultatstyring med eget skjønn og profesjonell autonomi. Tatanya Ducran Vallands empiri er også hentet fra politiet, men her er det lederne som er i fokus. Valland undersøker politiledernes erfaringer med frykt for feil og hvordan de balanserer denne frykten med politiets sterke handlingsplikt. Den profesjonelle autonomien politiet har og det rommet for skjønn som følger av det, innebærer at profesjonsutøvere vil kunne begå feil. Valland viser hvordan mellomlederne håndterer dette i spennet mellom tillit, støtte og kontroll.

Profesjoner og skjønn

Profesjonene kan sees som de industrialiserte samfunnenes måte å organisere ekspertise (Abbott 1988: 323). Molander og Terum (2008: 20) legger vekt på

at en profesjon består av mennesker med en viss utdanning som har rett til å utføre visse arbeidsoppgaver relativt autonomt.¹ Leger vil for eksempel i kraft av sin utdanning ha rett til å diagnostisere og behandle, og i stor grad selv bestemme hvordan dette skal gjøres. Samfunnet har en forventning om at profesjonsutøverne gjør en viktig jobb for samfunnet og at de vil gjøre det på en god måte. Profesjonsutøverne har altså et ansvar som er basert på motpartens tillit til profesjonsutøvernes kompetanse (Parsons 1978: 40).

Hvilke yrker som er profesjoner og hvilke som ikke er, det er ikke alltid entydig. Noen deler inn profesjonene i ulike grupper: Klassiske profesjoner (f.eks. leger), semiprofesjoner med kortere utdanning og ofte lavere status (f.eks. sykepleiere) og preprofesjoner som strever etter en profesjonell status (f.eks. eiendomsmeglere) (Brante, Johnsson, Olofsson og Svensson 2015: 14–15). Kanskje er det mer presist å snakke om ulike grader av profesjonalisering av et yrke – og at yrker også kan deprofesjonaliseres for eksempel hvis de mister eneretten på å utføre visse arbeidsoppgaver (Freidson 2001: 8).

Tap av autonomi i arbeidsutførelsen kan også oppfattes som en deprofesjonalisering. Gundhus' artikkel viser imidlertid at selv om den enkelte polititjenestepersons autonomi og skjønn reduseres på grunn av økt mål- og resultatstyring i politiet, kan det tolkes som profesjonalisering. På et virksomhetsområde som er i sterk endring vil den enkelte profesjonsutøver ha mangelfull kompetanse. Styring ovenfra og systemets innvirkning kan derfor sikre en profesjonell håndtering og kompetanse.

Felles for all profesjonsutøvelse er at den innebærer at utøveren må anvende skjønn (Grimen & Molander 2008). Profesjonenes rolle er å avgjøre hva som er riktig i enkelttilfeller basert på generell kunnskap. Allmenne regler vil ligge bak valgene, men individuell dømmekraft er også avgjørende. Profesjonsutøverne balanserer og manøvrerer i spenningsfeltet mellom profesjonenes generelle rettesnorer for avgjørelser og deres egne valg innenfor de institusjonelle rammevilkårene. I dette nummeret beskriver Gjersøe hvordan saksbehandlere i NAV balanserer skjønn med institusjonelle føringer og allmenne regler når de vurderer arbeidsevne. Artikkelen viser hvordan denne balanseringen blir ytterligere kompleks fordi flere hensyn melder seg i praksis. Gjersøes saksbehandlere skal også ta flere forhold med i betraktning; brukernes erfaringer og vurderingene til en annen profesjon, nemlig legene.

Profesjonsforskning: I dybden eller på tvers?

Mye av forskningen på profesjoner foregår innenfor rammen av den enkelte profesjon. Rent konkret finner vi avtrykket av det i forskningstidsskrifter rettet mot en spesifikk profesjon, konferanser om forskning på enkeltprofesjoner og i noen tilfeller fagfelt som er definert som enkeltstående vitenskapsdisipliner. Eksempler på det siste er det etablerte fagfeltet sykepleievitenskap og det mindre etablerte feltet politivitenskap (se f.eks. Larsson, Gundhus & Granér 2014). Strukturelle føringer legger opp til en slik inndeling. Profesjonsforskningen har ofte sitt utspring i miljøene rundt utdanningene, som er organisert i separate institutter og i noen tilfeller også i egne høyskoler. Nærheten til profesjonen som dette gir, kan være en fordel, men kan også gjøre at man mister det kritiske blikket som en utenforposisjon gir (Molander & Smeby 2013: 10). Forskningsmiljøer som utelukkende fokuserer på en enkelt profesjon kan fremme dybdekunnskap, men kan også føre til at en i mindre grad ser profesjoner ”på tvers”.

Vi mener det er av avgjørende betydning at profesjonsforskningen både leses og utøves på tvers, slik dette temanummeret er et eksempel på. Begrunnelsen for dette er tredelt. For det første mener vi at man ved å forholde seg til forskning også om andre profesjoner kan få nye innsikter i egen profesjon. For eksempel viser Gjersøes artikkel i dette nummeret hvordan sosialarbeidere som frontlinjebyråkrater må balansere institusjonelle føringer og regler med behovet for å skreddersy løsninger til enkelttilfeller, en innsikt som kan være relevant i flere profesjoner

For det andre vil profesjonsforskning som aktivt forholder seg også til andre disipliner i større grad bli tvunget til å løfte forskningen utover det empiriske enkelttilfelle. Hvis man skal nå ut til et bredere publikum enn praktikere og forskere innenfor samme profesjon, holder det ikke med kun å beskrive enkeltstående empiriske case. Gjennom teori og drøftinger av overføringsverdi vil man måtte løfte resultatene og vise leseren hvordan dette kan øke vår forståelse også i en større sammenheng. Forskningsprosjekter hvor man sammenligner flere profesjoner vil kunne si oss mer om profesjonenes plass i samfunnet og slik øke vår forståelse av samfunnet som helhet (se Brante, Johansson, Olofsson & Svensson 2015 for et eksempel på et slikt prosjekt). Gundhus gjør sine resultater relevante langt utover politifeltet når hun bruker teorier om New Public Management (NPM) for å forstå det økte innslaget av kontroll- og resultatstyring i politiet. I sin klassiske studie fra 1975 viste

van Maanen hvordan en enkeltstående undersøkelse fra politiutdanning kan fortelle oss noe om utvikling av profesjonell identitet (van Maanen 1975). 654 siteringer på Google scholar vitner om at hans analyse har engasjert forskere på ulike profesjoner i 40 år.

Et tredje argument for å lese og utøve profesjonsforskning på tvers, er at det vil kunne sikre forskningsmiljøenes faglige nivå. Dersom små forskningsmiljøer isoleres over tid, vil det kunne medføre faglig stagnasjon, selv-sitering og lukkethet. Større fagmiljøer vil medføre flere nye impulser og sikring av nivå opp mot et større fagfelt. Kontakten med disiplinlagene som forskerne ofte opprinnelig kommer fra, utgjør en faglig inspirasjon og støtte. Et sosiologisk blikk på profesjonene vil kunne være med på å utvikle fagfeltene. Sosiologer har tradisjonelt hatt en viktig rolle i studier av profesjoner, parallelt med bidrag fra blant annet historikere, statsvitere, økonomer, pedagoger, psykologer og filosofer (Molander & Terum 2008: 20–21).

Samtidig bør en være oppmerksom på farene ved å forstå profesjonene på tvers. En risiko er at man i for stor grad beskriver generelle trekk uten å ta tilstrekkelige hensyn til særtrekk ved den enkelte profesjon. Uten kjennskap til den enkelte profesjonen, risikerer man å gjøre forenklinger og trekke konklusjoner som ikke har gyldighet for den profesjonen man undersøker. Å sammenligne profesjoner kan være risikabelt fordi de har ulik status og ulikt arbeid (Grossman et al. 2009: 20–57). I forskningsprosjekter hvor man forsøker å si noe om mange profesjoner samtidig, vil man nødvendigvis ikke kunne gå i dybden av hver profesjon eller beskrive den i kontekst.

Skal man få ny forskningsinnsikt ved å sammenligne profesjoner, er det viktig at man gjør bevisste valg av forskningsdesign. Et spørsmål er hvorvidt man i sammenlignende studier bør velge ut profesjoner som er så ulike at man får frem forskjellene, eller profesjoner med mange fellestrekk for å få frem generelle trekk og mekanismer. Caspersen (2013: 39) viser hvordan en sammenligning av lærerne med andre profesjoner som på mange vis er ulike, kan tydeliggjøre lærernes særpreg. I andre tilfeller kan sammenligninger av profesjoner med mange felles trekk bidra til økt forståelse av de felles mekanismene bak og premisene for profesjonsutøvelsen.

Verdien av slike sammenligninger forutsetter at man samtidig er i stand til å se likhet der man antar at forskjellene er store, og forskjeller også mellom det antatt like (Nelken 2010). Særtrekk ved den enkelte profesjon kan ved første øyekast få oss til å anta at forskningen herfra ikke har overføringsverdi til andre profesjoner. For eksempel kan de spesielle farene ved politiarbeid

som Valland skriver om, lede oss til å tro at funnene herfra ikke vil kunne gi oss innsikt som er gyldig også for andre profesjoner. utfordringene til Vallands mellomledere er å balansere omsorg og kontroll: Ivaretagelse av medarbeidere samtidig som de kontrollerer arbeidsutførelsen. Lederne skal kontrollere, begrense feil og beskytte medarbeidere fra feil. Samtidig er feil normalisert og en nødvendig følge av rommet for skjønn. Denne situasjonen vil være gjennkjennelig for ledere i de fleste profesjoner.

Et standpunkt om at profesjoner bør studeres på tvers, utelukker ikke at profesjonsforskningen både kan og bør fortsette å foregå også i settinger hvor man velger å kun fokusere på en enkelt profesjon. I mange tilfeller vil dette være nødvendig for å komme i dybden. Det vi ønsker å argumentere for er en profesjonsforskning som *også* forholder seg til settinger hvor man sammenligner ulike profesjoner, slik dette nummeret av *Sosiologi i dag* er et uttrykk for.

Bokanmeldelsen i dette nummeret er skrevet av Aksel Tjora, og tar for seg boken *I hjertet av velferdsstaten. En invitasjon til institusjonell etnografi*, redigert av Karin Widerberg. Også her handler det om hvordan systemer og etablert praksis henger sammen, og hvordan institusjonenes strukturer preger de som utøver velferdsstatens oppgaver i praksis.

Silje Bringsrud Fekjær og May-Len Skilbrei

Note

1. Se for eksempel Brante, Johnsson, Olofsson og Svensson 2015 s. 18–20 for en alternativ definisjon av begrepet profesjon, hvor de bl.a. legger vekt på at profesjoner er vitenskapsbaserte, organisert i forbund og med bestemte etiske retningslinjer.

Referanser

- Abbott, A. (1988). *The system of professions: an essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brante, T., Johansson, E., Olofsson, G. & Svensson, L.G. (2015). *Professionerna i kunskapssamhället: en jämförande studie av svenska professioner*. Stockholm: Liber.
- Caspersen, J. (2013). *Professionalism among novice teachers: how they think, act,*

- cope and perceive knowledge*. Oslo: Centre for the Study of Professions, Oslo and Akershus University College of Applied Sciences.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: the third logic*. Cambridge: Polity Press.
- Grimen, H. & Molander, A. (2008). Profesjon og skjønn. I *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grossman, P., Compton, C., Igra, D., Ronfeldt, M., Shahan, E. & Williamson, P. (2009). Teaching practice: A cross-professional perspective. *The Teachers College Record*, 111(9), 2055–2100.
- Larsson, P., Gundhus, H.I. & Granér, R. (2014). *Innføring i politivitenskap*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Molander, A. & Smeby, J.-C. (2013). Innledning. I *Profesjonsstudier II* (s. s. 9–13). Oslo: Universitetsforlaget.
- Molander, A. & Terum, L.I. (2008). Profesjonsstudier: en introduksjon. I *Profesjonsstudier* (s. 13–27). Oslo: Universitetsforlaget.
- Nelken, D. (2010). *Comparative Criminal Justice: Making Sense of Difference*. London: Sage.
- Parsons, T. (1978). *Action theory and the human condition*. New York: Free Press.
- van Maanen, J. (1975). Police Socialization: A Longitudinal Examination of Job Attitudes in an Urban Police Department. *Administrative Science Quarterly*, 20(2), 207–228.